

ΗΡΩΙΚΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΜΕ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΠΙΠΕΩΣ
ΣΕ ΚΑΛΠΑΣΜΟ*

Ο επισκέπτης του Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῶν Σερρών παρατηρεῖ ἀμέσως τὴν ἰδιαίτερη ἐκπροσώπηση μᾶς κατηγορίας ἀναγλύφων στὰ ὁποῖα ἀπεικονίζεται τὸ θέμα ἑνὸς ἱππέως. Ἐνα ἀνάγλυφο μὲ τὴν παράσταση ἑνὸς ἱππέως, ἡ σημασία καὶ ἡ διάδοση τοῦ θέματος αὐτοῦ στὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ μνημείου καθεαυτοῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ συνέχεια¹. Ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῶν Σερρῶν βρισκόταν, πρὶν ἀπὸ τὴ μεταφορὰ του στὸ Μουσεῖο, στὴ Συλλογὴ τοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων. Αὐτὴ ἡ μνεία μᾶς παραδίδεται στὸ εὐρετήριο τῆς ΙΗ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνεκτίμητη καταγραφή τοῦ Γ. Β. Καφταντζή². Σήμερα φέρει τὸν ἀριθμὸ εὐρετηρίου Λ 23 καὶ ἐκτίθεται στὸ Μουσεῖο τῶν Σερρῶν πάνω σὲ μικρὸ θρανίο, ὅπως ἴσως θὰ ἦταν ἐκτεθειμένο στὴν ἀρχαιότητα.

Τὸ ἀνάγλυφο (εἰκ. 1) ἔχει διαστάσεις 0,39x0,50 μ. καὶ πάχος 0,13 μ. Εἶναι κατασκευασμένο σὲ μάρμαρο ὑπόλευκο, πού πιθανῶς προέρχεται ἀπὸ λατομεῖο τῆς περιοχῆς. Ἡ παράσταση περιβάλλεται καὶ στίς τέσσερις πλευ-

* Τὶς ἐγκάρδιες εὐχαριστίες μου θὰ ἤθελα νὰ ἐκφράσω καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση στὴν Προϊσταμένη τῆς ΙΗ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη γιὰ τὴν ἄδεια παρουσίας αὐτοῦ τοῦ ἀναγλύφου, γιὰ τὴν ὀκταετῆ συνεργασία μᾶς στὴ συγγραφή τοῦ ἄρθρου Heros Equitans στὸ *LIMC*, καὶ φυσικὰ γιὰ τὴν καλοσύνη τῆς νὰ διαβάσει τὸ χειρόγραφο μου. Γιὰ τὶς πολὺτιμες συμβουλές τῆς εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν Ἐφορὸ Ἀρχαιοτήτων Ἰ. Τριάντη.

1. Γιὰ τὸ θέμα τοῦ Ἡρώα Ἰππέα βλ. γενικότερα: Roscher, *Mythologisches Lexicon* II 2 (1886-1890), 2441-2589, v. Heros (F. Deneken). Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des Antiquités* 3, 1, (1900), 139-155, v. Heros (J. A. Hild). Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie* VIII, 1 (1912), 1111-1145, v. Heros (S. Eitrem); Suppl. III (1918), 1130-1148, v. Heros (thrakischer) (G. Kazarow). *Enciclopedia dell'Arte Antica* II (1959), 445-6, v. cavaliere tracio (E. Will). *LIMC* VI (1992), 1019-1081, v. Heros Equitans (A. Cermanovic-Kuzmanovic - H. Koukouli-Chrysanthaki - V. Machaira - M. Oppermann - P. Pantos - I. Popovic - I. Touratsoglou). Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα, λ. Ἰππέυς Ἡρώς (Β. Μαχαίρα). Ἐπίσης βλ. τὴν παρακάτω γενικὴ βιβλιογραφία: E. Will, *Le relief culturel gréco-romain* (1959). Fr. Langenfaß-Vuduroglu, *Mensch und Pferd auf griechischen Grab- und Votivsteinen* (1973). M. Schleiermacher, «Zu Ikonographie und Herleitung des Reitermotivs auf römischen Grabsteinen», *Boreas* 4, 1981, 61-96. D. Méautis-Woysch, *La représentation des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs. De l'époque archaïque à la fin du 4ème s. av. J.-C.* (1982), 23-39. Πρὸβλ. γιὰ τὶς παραστάσεις στὰ νομίσματα τῆς Μακεδονίας: O. Picard, «Numismatique et archéologie», *IconogrCI (BCH Suppl.* 14, 1986), 67-76. N. J. L. Hammond, «The Lettering and the Iconography of Macedonian Coinage», *Ancient Greek Art and Iconography* (1983), 245-258.

2. *Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν* (1967), 336, πίν. 1.

ρές της από χαμηλό πλαίσιο, πού φέρει αποκρούσεις κατά τόπους, ιδιαίτερα έκτεταμένες στην κάτω πλευρά. Ὁ ἵππείας εἶναι ντυμένος μέ χιτωνίσκο, πού μόλις διακρίνεται, καί χλαμύδα πού, πορπώνεται στό δεξιό του ὤμο καί φουσκώνει πρὸς τὰ πίσω ἔξ αἰτίας τοῦ καλπασμοῦ τοῦ ἵππου πρὸς τὰ ἔμπρῳς. Τό δεξί του πόδι, μέ ἔντονες αποκρούσεις, διακρίνεται στά πλευρά τοῦ ἵππου. Ὁ κορμός καί τό κεφάλι τοῦ ἥρωα ἀποδίδονται σέ ὄψη 3/4. Τό δεξί του χέρι ἀκουμπᾶ στή ράχη τοῦ ἀλόγου καί πιθανόν κρατοῦσε σέ ὀριζόντια θέση τό δόρυ³, ἐνῶ μέ τό ἀριστερό λυγισμένο κρατᾶ τὰ χαλινάρια. Τό ἄλογο βρίσκεται σέ ἔντονο καλπασμό, πράγμα πού δηλώνεται παραστατικά μέ τὰ ὑψωμένα πρόσθια σκέλη του ἀλλά καί μέ τήν «κυματιστή» ἀπόδοση τῆς οὐρᾶς του. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ἥρεμα καθισμένη μορφή τοῦ καβαλλάρη καί στήν ἔντονη κίνηση τοῦ ἀλόγου. Στά ὑψωμένα πρόσθια σκέλη τοῦ ἵππου τυλίγεται φίδι. Στήν πάνω δεξιά γωνία τοῦ ἀναγλύφου διακρίνουμε τό πλούσιο φύλλωμα δένδρου. Τό ἀνάγλυφο χρονολογεῖται στά ὕστερα ἑλληνιστικά χρόνια (1ος αἰ. π.Χ.)⁴.

Αὐτό τό εἰκονογραφικό θέμα εἶναι ιδιαίτερα προσφιές στή Μακεδονία καί τή Θράκη, κυρίως ἀπό τὰ ὕστερα ἑλληνιστικά χρόνια καί ἔξῃς. Ἀεικονίζεται σέ ἀναθηματικές καί ἐπιτύμβιες στήλες, ἐπιγράφες ἢ ὄχι, μαζί μέ ἄλλα θέματα ἢ μόνο του. Θά ἐπιχειρήσουμε στή συνέχεια μιᾶ ἀναλυτικότερη εἰκονογραφική προσέγγιση μέ βάση τὰ γνωστά στήν ἔρευνα μνημεῖα.

Ἡ ἀνάγλυφη πλάκα πού παρουσιάζουμε εἶναι ἀναθηματική, ἀρχικά λόγω τοῦ σχήματός της⁵. Ἡ παράσταση καθεαυτή δέν ἀναφέρεται σέ κάποια τελετουργία. Τό μόνο στοιχεῖο πού ὑπαινίσσεται χθόνιο χαρακτήρα γιά τήν εἰκονιζόμενη μορφή εἶναι τό φίδι. Τό δέντρο θά μπορούσε κατ' ἀρχήν νά ἐρμηνευθεῖ ἀπλῶς ὡς δήλωση τοῦ περιβάλλοντος, ὅπως συνηθίζεται στά ἀνάγλυφα ἀπό τὰ ὕστερα ἑλληνιστικά χρόνια καί ἔξῃς⁶.

Ἀντίστοιχο θέμα σέ πῆλινα ὀρθογώνια πλακίδια —συνήθως μικροτέρων διαστάσεων (10-15 ἐκ. περίπου)— συναντιέται σχεδόν κατ' ἀποκλειστικότητα στό νότιο ἑλλαδικό ᾠρο⁷. Σ' αὐτές τίς εὐτελοῦς ἀξίας «εἰκόνες» παρακολουθοῦμε σχεδόν πανομοιότυπο τό θέμα τοῦ *ΗΡΩΑ ΙΠΠΕΑ* ἀπό τὰ τέλη τοῦ 4ου / ἀρχές 3ου αἰ. π.Χ. καί ἔξῃς.

Ἡ μορφή τοῦ ἵππεία εἶναι ἕνας πολύ ἀγαπητός εἰκονογραφικός τύπος στήν ἀρχαία ἑλληνική τέχνη ἀπό τὰ πρωιμότερα χρόνια. Στή γεωμετρική ἐπο-

3. *LIMCVI* (1992), s.v. Heros Equitans ἀρ. 148. Σύμφωνα μέ τὰ εἰκονογραφικά του παράλληλα καί τήν κίνηση τοῦ ἀλόγου εἶναι πιθανότερο ὅτι κρατοῦσε δόρυ. Τό χέρι ἀκουμπᾶ στή ράχη τοῦ ἵππου κυρίως ὅταν εἶναι σέ στάση ἢ ἀπλό βηματισμό. Τό θέμα ἀπαντᾶ κατ' ἔξοχὴν σέ νομισματα τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας καί Μ. Ἀσίας ἀπό τόν 5ο αἰ. π.Χ. ὡς τὰ ρωμαϊκά χρόνια: Picard, 68. *LIMCVI*, s.v. Heros Equitans ἀρ. 132-142.

4. Λίγο πρωιμότερο εἶναι καί τό ἀναθηματικό ἀνάγλυφο Λ 798 τοῦ Μουσείου τῆς Καβάλας ἀπό τό ἱερό τοῦ Ἡρώος Αὐλωνεῖτου: Χ. Κουκούλη, *AAA* 2, 1969, 192, εἰκ. 1. Η. Koulouli-Chrysanthaki, *LIMCVI*, s.v. Heros Equitans ἀρ. 289.

5. U. Hausmann, *Griechische Weihreliefs* (1960), κυρίως σ. 18-31.

6. Ὅπως γιά πρώτη φορά ἀποδίδεται στή μικρὴ ζωφόρο τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς στό Πέργαμον: M. Bieber, *The Sculpture of the hellenistic Age* (1981), εἰκ. 477-78. Πρβλ. καί S. Wegener, *Funktion und Bedeutung landschaftlicher Elemente in der griechischen Reliefkunst archaischer bis hellenistischer Zeit* (1985), 174-5. E. Βουτυράς, *Ἐγγρατά* 2, 1990, 160.

7. Βλ. παρακάτω, σῆμ. 30-35.

χή άνευρίσκεται και στην άγγειογραφία αλλά και στή μικροπλαστική, σέ πηλό ή σέ χαλκό⁸. Συνιστά από κοινοῦ μέ τούς Κενταύρους και τόν άνδρα σέ άρμα τίς παραστάσεις πού κυριαρχοῦν σ' αὐτές τίς πρῶτες προσπάθειες άπόδοσης τῆς άνθρώπινης μορφῆς στήν τέχνη: ὁ συνδυασμός άνδρός και ἴππου κυρίως επικρατεῖ⁹.

Στά αρχαϊκά χρόνια, παράλληλα μέ τίς παραστάσεις στήν δλόγλυφη μεγάλη πλαστική και τή μικροπλαστική, τό θέμα αὐτό άπαντᾶ και σέ άνάγλυφα, έλεφαντοστέινα¹⁰ άρχικά, στόν πηλό¹¹ και στήν πέτρα¹² στή συνέχεια. Στά κλασικά χρόνια μέ κορυφαία στιγμή τή ζωφόρο τῶν Παναθηναίων στόν Παρθενῶνα άποκρυσταλλώνονται και οί διάφορες φάσεις άπό τόν ἥρεμο βηματισμό ὡς τόν καλπασμό¹³.

Στά έλληνιστικά χρόνια και ὑπό τήν έπίδραση τῶν μεγαλοπρεπῶν κυνηγιῶν τῆς Ἐνατολῆς ἔχουμε τό κυνήγι τοῦ Μ. Ἄλεξάνδρου και τοῦ Κρατεροῦ, ὅπως μᾶς σώζεται στήν άνάγλυφη βάση άπό τή Μεσσήνη¹⁴, πού σήμερα βρίσκεται στό Λοῦβρο. Οί σκηνές μάχης ἔξ άλλου άποτυπώνονται χαρακτηριστικά στή μνημειώδη σαρκοφάγο τοῦ Μ. Ἄλεξάνδρου¹⁵.

Μέσα άπό αὐτή τήν πορεία και έμπλουτισμένο μέ στοιχεία άπό ὅλο τόν έλληνικό χῶρο, γνωρίζει τό εικονογραφικό αὐτό θέμα εὐρύτατη διάδοση στό βόρειο έλληνικό χῶρο, κυρίως άπό τή Βοιωτία και τή Θεσσαλία και ὡς τή Θράκη και Μ. Ἀσία¹⁶. Σπανιότερες, ὄχι ὁμως άνύπαρκτες, εἶναι αὐτές οί παραστάσεις στή νότια Ἐλλάδα και τή νησιωτική χώρα. Ἐνδεικτική ἔξ άλλου εἶναι ἡ άπουσία άναγλύφων μέ αὐτό τό θέμα άπό τή δυτική Ἐλλάδα ὡς τήν Ἡπειρο, ἐνῶ βορειότερα άπαντοῦν και πάλι.

Ἀπό τό μεγάλο άριθμό τῶν σωζομένων άναγλύφων μέ παράσταση Ἡρωα Ἴππεία εἶναι ιδιαίτερα δύσκολο νά διακριθοῦν αὐτά πού ἔχουν άναθηματικό χαρακτήρα άπό τά επιτύμβια. Καί αὐτό γιατί ὅταν ὁ νεκρός άφηρωίζεται¹⁷ παίρνει χαρακτηριστικά σύμβολα θεῶν ἢ ἠρώων. Ἐνδεικτική εἶναι και ἡ προσφώνηση ἠρωος χαῖρε στίς ρωμαϊκές επιτύμβιες στήλες.

Τά σίγουρα άναθηματικά άνάγλυφα διακρίνονται κυρίως άπό τίς επιγραφές πού φέρουν ἢ άπό τά άνασκαφικά δεδομένα, ὅταν αὐτά ὑπάρχουν. Δυστυχῶς εἶναι σχετικά σπάνιες οί περιπτώσεις πού ἔχουμε άκριβῆ στοιχεία προέλευσης τῶν σωζομένων μνημείων.

8. Βλ. γενικά Fuchs-Floren, *Die griechische Plastik I* (1987), 27-28, και πίν. 1, εἰκ. 8. Β. Schweitzer, *Die geometrische Kunst Griechenlands* (1969).

9. Α. Acovitsioti, *Groupes hommes-animaux dans la sculpture géométrique* (1987).

10. L. Marangou, *Lakonische Elfenbein - und Beinschnitzereien* (1969), 76-7, εἰκ. 64. LIMC VI, s.v. Heros Equitans άρ. 214.

11. LIMC VI, s.v. Heros Equitans άρ. 215.

12. Schleiermacher, 73-4. Méautis-Woysch, 23-4.

13. Fr. Brommer, *Der Parthenonfries* (1977), 3-24 και πίν. κυρίως 6-7.

14. G. Lippold, *Griechische Plastik* (1950), 284. W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen* (1969), 363, fig. 402. Schleiermacher, ὄ.π. σημ. 1, 78.

15. V. von Graeve, *Der Alexandersarkophag und seine Werkstatt* (Istanbuler Forschungen 28, 1970).

16. Schleiermacher, 89-93.

17. Βλ. γιά τήν προβληματική σχετικά μέ αὐτό τό θέμα: Ε. Βουτυράς, «Ἡφαιστίων ἠρωος», *Εγνατία 2*, 1990, 148, σημ. 91.

Τό ανάγλυφο μέ ἀριθμό εὐρετηρίου Λ 23 τοῦ Μουσείου προέρχεται ἀπό τήν εὐρύτερη περιοχή τῶν Σερρών. Στήν Ἀνατολική Μακεδονία, ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνος, μαρτυροῦνται ἀπό τίς φιλολογικές πηγές ἱερά τοῦ αἰνιγματικοῦ ἀκόμα γιά μᾶς αὐτοῦ Ἡρώα¹⁸. Στά βάθη τῶν αἰώνων χάνονται οἱ δοξασίες καί γιά τό μυθικό βασιλιά Ρῆσο¹⁹, γιό τοῦ ποτάμιου θεοῦ Στρυμόνος καί τῆς Μούσας Κλειοῦς, πού λατρευόταν στά δασωμένα ὄρη τῆς περιοχῆς ὅπου καί περιόδευε μέ τά λευκά σάν τό χιόνι καί γρήγορα σάν τόν ἄνεμο ἄλογά του. Τά σύμβολά του καθῶς καί οἱ λίγες σίγουρες παραστάσεις του ὅπως καί τό τυπικό τῆς λατρείας του ταυτίζονται ἐν μέρει μέ αὐτά τοῦ Ἡρώα Ἰππέα, ὁ ὁποῖος ἀνευρίσκεται στούς ἴδιους χώρους μέ τοπικά ἐνίοτε προσωνόμια (π.χ. Ἡρώς Αὐλωνεῖτης²⁰). Ἱερά Ἡρώος Αὐλωνεῖτου μαρτυροῦνται καί ἔχουν ἐντοπισθεῖ εὐρύτερα στήν ἀνατολική Μακεδονία καί τή Θράκη: ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε ἱερά του στά Ἀβδηρα²¹ καί κοντά στό χωριό Κηπιά τοῦ Παγγαίου, ἀπ' ὅπου προέρχονται καί ἀναθηματικά ἀνάγλυφα μέ τήν παράσταση τοῦ Ἡρώα Ἰππέα παρουσία λατρευτῶν, ἀλλά καί τήν ἐπιγραφική τεκμηρίωση²² αὐτοῦ τοῦ θέματος (εἰκ. 2).

Ὁ ἐντοπισμός καί ἄλλων σίγουρων θέσεων / τόπων λατρείας θά φωτίσει περαιτέρω καί τήν ὑπόσταση αὐτῆς τῆς μορφῆς, ἀλλά καί τό τυπικό τῆς λατρείας πού τοῦ ἀπεδίετο ἀπό τούς κατοίκους τῆς περιοχῆς.

Ἄς ἐπανέλθουμε ὁμως στό θέμα τῆς παράστασης τῆς ἀναθηματικῆς πλάκας. Πρόκειται γιά μία ἀπό τίς πρωιμότερες παραστάσεις Ἡρώα Ἰππέα στήν ἀνατολική Μακεδονία. Παρουσιάζει ἐντονες κλασικές ἀναμνήσεις, πού διαπιστώνονται π.χ. στήν ἀπόδοση τοῦ σώματος τοῦ ἀλόγου καθῶς καί στόν τρόπο πού ἀνεμίζει ἡ γλαμύδα.

Ὁ Ἰππέας, πού μᾶλλον κραταίει δόρυ σέ ὀριζόντια θέση, ἀπεικονίζεται, συνήθως μέ πολεμική ἐξάρτυση, σέ ἐπιτύμβιες στήλες²³, ἀλλά καί σέ ἀναθηματικά ἀνάγλυφα καί πῆλινα πλακίδια²⁴. Τό φίδι ὁμως, πού τυλίγεται στά ὑψωμένα πρόσθια σκέλη τοῦ ἀλόγου, ἀπαντᾷ κατ' ἀποκλειστικότητα στήν εἰκονογραφία τῶν πηλίνων πλακιδίων. Σέ μερικές περιπτώσεις ἔρπει κάτω ἀπό τήν κοιλία τοῦ ἵππου καί ἀνασηκώνει τό κεφάλι κάτω ἢ ἀνάμεσα στά ὑψωμένα πρόσθια σκέλη τοῦ ἵππου²⁵ (εἰκ. 3).

Ἡ «εἰκόνα» αὐτή παρουσιάζει τήν ἴδια λιτότητα μέ αὐτή πού χαρακτηρί-

18. P. Perdrizet, *Cultes et mythes du Pangée* (1912). D. C. Samsaris, «Le culte du cavalier thrace dans la vallée du Bas-Strymon à l'époque romaine», 3. *Internationaler Thrakologisches Kongress II* (Sofia 1984), 284-289.

19. G. Seure, «Le roi Rhésos et le Héros chasseur», *RPhil* 2, 1928, 138. P. Perdrizet, *δ.π.*, 20-21. Πρβλ. Εὐρυπίδου, *Ρῆσος*, στ. 970 κ.έ.

20. X. Κουκούλη, *AAA* 2, 1969, 191-3.

21. S. Reinach, *BCH* 8, 1884, 49. E. Will, *Le relief cultuel gréco-romain*, 85: τό ἀνάγλυφο βρέσκεται σήμερα στό Μουσείο τῆς Σόφιας. Schleiernmacher, *δ.π.* σημ. 1, 92-3.

22. X. Κουκούλη, *AAA* 2, 1969, 192. Πρβλ. καί σέ νόμισμα τῶν Φιλίππων πού βρέθηκε στή Θάσο: O. Picard, *Τό Ἀρχαιολογικό ἔργο στή Μακεδονία καί τή Θράκη* 2, 1988, 389, εἰκ. 10.

23. Ὅπως π.χ. σέ μνημειώδη στήλη τοῦ Μουσείου τῶν Θηβῶν: *LIMC* VI, s.v. Heros Equitans ἀρ. 610.

24. *LIMC* VI, s.v. Heros Equitans ἀρ. 632-4, 638. Τό μοτίβο αὐτό εἶναι ἰδιαίτερα ἀγαπητό στά νομίσματα, *LIMC* VI, s.v. Heros Equitans ἀρ. 132-142, 617, 633.

25. *Κρητικές Σελίδες* 2, 1938, 664. *LIMC* VI, s.v. Heros Equitans ἀρ. 634.

ζει τὰ κλασικά ἀττικά ἀναθηματικά ἀνάγλυφα²⁶ μέ αὐτό τό θέμα, καθώς και τὰ πῆλινα πλακίδια τῶν ὁποίων ἡ μεγάλη παραγωγή καλύπτει κυρίως τὰ ἑλληνοιστικά χρόνια. Ἔστω και ἄν κρατᾶ δόρυ, ἡ ἐνδυμασία του μάς ἀποτρέπει ἀπό τό νά τόν χαρακτηρίσουμε ὡς πολεμιστή. Δέν θά μπορούσε ἐξ ἴσου νά εἶναι κυνηγός, μιά και δέν ὑπάρχει καμμιά ὑπόνοια θηραμάτων. Στίς παραστάσεις κυνηγιοῦ, πλὴν τοῦ σκύλου, πού συνοδεύει τόν Ἡρωα κυνηγό, ἀπεικονίζεται συνήθως και τό θήραμα, κάπρος ἢ ἀπλῶς προτομή του. Συνεπῶς ὀδηγοῦμαστε στήν ὑπόθεση ὅτι ἔχουμε σ' αὐτή τήν παράσταση «Ἐπιφάνεια» τοῦ Ἡρωος. Ὑπέρ αὐτῆς τῆς ἀποψῆς συνηγορεῖ και ἡ παρουσία τοῦ φιδιοῦ, πού δίνει χθόνιες ιδιότητες και ὑπόσταση στήν ἀπεικονιζόμενη μορφή. Ἐνῶ τό δένδρο, ἀλσύλιο δηλαδή, ἴσως ὑποδηλώνει τόν τόπο λατρείας τοῦ ἐν λόγω Ἡρωος.

Ὁ Ἡρωας «ἐπιφαίνεται», παρουσιάζεται στούς πιστούς ὡς ἄρωγός στίς ἐπιλήσεις τους, «μετέχει» κατά κάποιο τρόπο στίς τελετές πού γίνονται πρός τιμήν του. Καί ἐμφανίζεται ἐνώπιόν τους σ' ὄλη του τή μεγαλοπρέπεια²⁷, ὅπως και ἀπεικονίζεται στήν τέχνη.

Στή συνέχεια θά προσπαθήσουμε νά συνδυάσουμε ἀντίστοιχες παραστάσεις Ἡρωα Ἰππέα σέ μεγαλοπρεπῆ «Ἐπιφάνεια» μέ τόν τόπο προέλευσης τῶν μνημείων. Ἐνα ἀναθηματικό ἀνάγλυφο μέ τήν ἐπιγραφή Θεόδωρος Ἡρωος²⁸ προέρχεται ἀπό τό Ἀσκληπιεῖο τῶν Ἀθηνῶν στή Νότια κλιτύ τῆς Ἀκροπόλεως (εἰκ. 4).

Τὰ πῆλινα πλακίδια ἔχουν βρεθεῖ στό μεγαλύτερο ποσοστό τους στή νότια Ἑλλάδα. Στήν Κρήτη, οἱ βρετανοί ἀνασκαφεῖς τὰ ἐντόπισαν στό ἱερό τοῦ Γλαύκου στήν Κνωσό²⁹, ὅπου ὑπάρχουν και στοιχεῖα γιά τήν τελομένη χθονία λατρεία. Ἴσως γι' αὐτό τό σκοπό λειτουργοῦσε και ἐργαστήριο (;), ὅπου βρέθηκαν ἀνάλογα πλακίδια στήν Ἑλτύνια ἢ Ἑλτυνα³⁰ λίγα χιλιόμετρα μακρύτερα.

Στήν Πελοπόννησο, τὰ εὐρήματα τόσο ἀπό τή Μεσσηνία (εἰκ. 5) ὅσο και ἀπό τή Λακωνία, ἐνισχοῦν τήν προηγουμένη ὑπόθεση. Εἶτε ἀντίθεντο σέ ἡρώα, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωση τῶν Ἀμυκλῶν³¹, ἢ ἱερά, ὅπως τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος³² στή Σπάρτη, ἢ σέ χώρους σέ ἄμεση γειτνίαση μέ ἀρχαιότερους (μεσοελλαδικούς ἢ ὑστεροελλαδικούς) τάφους, ὅπως στήν Βοῖδοκοιλιά Πυλίας³³. Τόσο οἱ τάφοι τῶν ἀρχαίων προγόνων, οἱ ὁποῖοι μέ τήν πάροδο τῶν

26. Βλ. π.χ. τόν «Ἡρωα Θεόδωρο» σέ βηματισμό πρός τὰ ἀριστερά: *EAA Suppl.* (1970), 840, v. Theodoros (C. Saletti). *LIMC VI*, s.v. Heros Equitans ἀρ. 76. Πρβλ. γιά τήν ἀττική ἐπίδραση στήν τέχνη τῆς Μακεδονίας: Ε. Βουτυράς, *Ἐγνατία 2*, 1990, 130, σμ. 25.

27. «En majesté» κατά τόν Β. Holtzmann, *Corpus des reliefs de Thasos*, vol. II, part I: Le thème du cavalier (ὑπό ἔκδοσιν).

28. Ὁ.π. σμ. 26.

29. P. J. Callaghan, *BSA* 73, 1978, 21-29.

30. Σήμερα βρίσκονται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο τοῦ Ἡρακλείου μέ ἀριθμούς εὐρετηρίου 10912-10920. Μνεῖα τους ἀπαντοῦσε ὡς πρόσφατα: *Κρητικές Σελίδες 2*, 1938, 664. D. B. Thompson, *Troy. Suppl. Mon.* III (1963), 57, 108. Τελευταῖα βλ. *LIMC VI*, s.v. Heros Equitans ἀρ. 70, 215, 604, 634.

31. *BSA* 45, 1950, 189. *BCH* 81, 1957, 548-551.

32. L. Marangou, ὁ.π. σμ. 10.

33. Γ. Σ. Κορρές, *ΠΑΕ* 1981, 219-220, εἰκ. 9, 1982, 201-6, εἰκ. 134-6; 1983, 173-4 τοῦ ἰδίου,

αίωνων εξομοιώνονται με τούς ήρωες και λατρεύονται με όμοιο τρόπο σέ ήρωα, όσο και τά ήρωα είναι όπως τά ιερά χώροι δημόσιας λατρείας. Όμοια πήλινα πλακίδια έχουν βρεθεί και στην Άγορά τής Κορίνθου³⁴, όπου οί άνασκαφείς υποθέτουν επίσης ήρωική λατρεία.

Σέ ανάλογη συνάφεια έρμηνεύονται και οί πλάκες από πέτρα ή πηλό, πού έχουν βρεθεί στη Σικελία³⁵, αλλά και στη Μικρασιατική άκτή (Λίνδος, ιερό Άθηνās - Πέργαμον, ιερό Δήμητρας κ.ά.). Ένώ από τή Βόρειο Έλλάδα γνωρίζουμε μόνο ένα πλακίδιο, πρόσφατο εύρημα από τήν Τορώνη³⁶, τό όποιο όμως είναι άδημοσίευτο και δέ γνωρίζουμε τά άκριβή άνασκαφικά δεδομένα.

Σ' ένα αντίστοιχο πλαίσιο πρέπει νά έντάσσεται και ή άναθηματική πλάκα του Μουσείου των Σερρών. Σέ κάποιο ιερό, σάν κι αυτό πού άνασκάπτεται στά Κηπιά του Παγγαίου και πού δέν είναι τό μόνο στην περιοχή³⁷, θά άφιερώνονταν αυτά τά ανάγλυφα. Πρέπει νά τά φανταστούμε κρεμασμένα στους τοίχους από τίς ειδικές όπές άνάρτησης ή διευθετημένα πάνω σέ χαμηλό θρανίο, όπως έκτίθενται και σήμερα στό μουσειό. Μέ ιδιαίτερη έμφαση στις χθόνιες ιδιότητες του άπεικονιζόμενου Όρωος, τό εικονογραφικό αυτό θέμα, εύχερώς άναγνώσιμο από τούς πιστούς θ' άνακαλούσε τό άντικείμενο τής λατρείας τους και τόν άποδέκτη των τελετών και των προσφορών τους.

Πρακτικά του ΧΙΙου Συνεδρίου τής Κλασικής Αρχαιολογίας Α (1985), 163-167, πίν. 29-40. Ε. Πέπτα-Παπαϊωάννου, «Πήλινα άναθηματικά πλακίδια από τή Βοΐδοκοιλιά Μεσσηνίας», *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών* (Άθήνα 1987-1988), 259-266, πίν. 31.1, 35. G. S. Korres, «Evidence for a hellenistic chthonian cult in the prehistoric cemetery of Voidokoilia in Pylos», *Klio* 1988, 311-328. Ε. Πέπτα-Παπαϊωάννου, *Βοΐδοκοιλιά Μεσσηνίας Πήλινα άναθήματα έλληνιστικής έποχής* (Βιβλιοθήκη τής έν Άθήναις Άρχαιολογικής Έταιρείας, υπό έκδοση).

34. *Hesperia* 11, 1942, 105-127 και κυρίως για τή χθόνια λατρεία πού άπεδίδετο βλ. σ. 128-161.

35. Άπό τίς Συρακοϋσες αλλά και τόν Τάραντα: *Sikanie. Storia e civiltà della Sicilia greca* (1985), 309, εικ. 353, 359.

36. Βρίσκεται στό Άρχαιολογικό Μουσείο του Πολυγύρου μέ άρ. εύρ. 82.404 και χρονολογείται στό δεύτερο ήμισυ του 4ου αϊ. π.Χ.: *Αρχαία Μακεδονία* (1988), 223, άρ. 166. LIMC VI, s.v. Heros Equitans 607bis.

37. Ν. Κυπαρισιάδης, *Σερραϊκά Γράμματα* 51-52, 1962, 38. Γ. Β. Καφταντζής, *Ιστορία τής πόλεως των Σερρών* (1967), 334-5. Χ. Κουκούλη, *ΑΑΑ* 2, 1969, 192, σημ. 1. Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΕΜΘ* 3, 1989, 553-556· τής ίδιας, *ΑΕΜΘ* 4, 1990, 503-506. Χ. Μπακιριτζής, *ΑΕΜΘ* 2, 1988, 433.

1. Μουσείο Σερρών, αρ. εύρετηρίου Λ 23. (φωτ. ΙΗ΄ Έφορείας Αρχαιοτήτων).

2. Μουσείο Καβάλας, αρ. εύρετηρίου Λ 798 (φωτ. ΙΗ΄ Έφορείας Αρχαιοτήτων).

3. Μουσείο Ἡρακλείου, ἀρ. εὗρετηρίου 10917 (φωτ. Μουσείου).

4. Ἀθήνα, Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀρ. εὗρ. 1401 (φωτ. Μουσείου).

5. Πύλος, Νικόαστρο, ἀρ. εὐρ. 1942 (φωτ. Ε. Πέππα-Παπαϊωάννου).